

безкоштовне харчування всіх дітей віком до 14 років. З огляду на це, було видано два декрети: «Про поліпшення харчування дітей і матерів, що годують груддю» та «Про фонд дитячого харчування».

Проблема харчування постала особливо гостро в період 1932–1933 рр. У цей час держава також намагалась певною мірою (інколи дуже незначною) розв'язати цю проблему. Зазвичай до мережі дитячого харчування входили першочергово райони, що опинилися в особливо тяжкому продовольчому стані.

Проте проблема харчування через брак коштів, складні соціально-економічні умови держави, важкі неврожайні роки також не була повністю розв'язаною, і діти, прагнучи здобути собі щось їстівне, полишали домівки, займаючись жебрацтвом або шукаючи роботу разом з дорослими.

Отже, опіка дітей була визнана одним із пріоритетних напрямів діяльності урядових структур УСРР. Однак, хоча урядом і було розроблено програму з охорони здоров'я матерів та дітей (у 1920-х рр. у цілому сформувалася система подолання безпритульності, було створено механізм залучення до діяльності з охорони дитинства спеціалістів різних відомств, трудових колективів), вона не була досить вдалою. Намагання замкнути свою діяльність зі соціальної допомоги та забезпечення виключно на державному рівні, згорнувши роботу громадських і благодійних організацій, приватних осіб певною мірою уповільнило реалізацію механізму на державному рівні. Унаслідок цього спостерігались (особливо на селі) відсутність приміщень, пристосованих під дитячі заклади, неуккомплектованість персоналом, систематичні зриви фінансування та призупинення постачання.

Стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними є дослідження розвитку системи Охматдит в Україні в післявоєнні роки, а також на сучасному етапі.

Література

1. Артюшенко О. Охорона материнства та дитинства в УСРР у 1928-1933 рр. / О. Артюшенко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: [міжвідомчий зб. наук. пр.]: в 2 ч. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – Ч. 2. – С. 142–168. **2. Беліцька Є.** XV років охорони материнства й дитинства в Україні. Історичний нарис / Є. Беліцька. – К.: Держмедвидав, 1936. – 96 с. **3. Варшавський М.** Типологія оздоровчих установ для учнів та підлітків / М. Варшавський. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський обласний інститут Охматдиту, Дніпропетровський облздороввідділ, 1935. – 22 с. **4. Зінченко А.** Дитяча безпритульність в радянській Україні в 20-х-першій половині 30-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / А. Зінченко. – Одеса, 2002. – 17 с. **5. Марочко В.** Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки / В. Марочко, С. Білокінь, О. Веселова. – К.: Наукова думка, 2003. – 888 с. **6. Реммер М.** Оздоровна робота серед дітей / М. Реммер. – К.: Видавництво ЦК КП(б)У «Комуніст», 1936. – 30 с.

УДК:371:78.073.(477.51)

С. І. Матвієнко,

кандидат пед. наук, доцент,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

МУЗИЧНА ОСВІТА У СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Матвієнко С. І. Музична освіта у структурі підготовки педагогічних кадрів на Чернігівщині (початок ХХ ст.).

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми підготовки педагогічних кадрів у Чернігівській губернії на початку ХХ ст. Уведення до наукового обігу широкого кола архівних документів дозволило розкрити особливості використання церковного співу та музики в системі підготовки учителів краю.

Ключові слова: Чернігівщина, система підготовки учителів, музика, церковний спів, навчальні заклади.

Матвиенко С. И. Музыкальное образование в структуре подготовки педагогических кадров на Черниговщине (начало XX в.).

В статье сделан историко-педагогический анализ проблемы подготовки педагогических кадров в Черниговской губернии в начале XX века. Введение в научный оборот широкого круга архивных документов позволило раскрыть особенности использования церковного пения и музыки в системе подготовки учителей края.

Ключевые слова: Черниговщина, система подготовки учителей, музыка, церковное пение, учебные заведения.

Matvienko S. I. Music education in the structure of teacher training in Chernihiv (early twentieth century).

The article presents an historical analysis of the pedagogical training of teachers in Chernihiv province in the early twentieth century. Introduction to the scientific use of a wide range of archival documents revealed the particular use of church singing and music in the training of teachers of the province.

Key words: Chernihiv, the system of teacher training, music, church singing schools.

Важливу роль у розбудові освітньої системи України має нині підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів. Реалії сьогодення, процес оновлення змісту форм і методів організації музичного виховання переконують у необхідності подальшого осмислення досвіду минулого, розуміння характерних особливостей, притаманних етапу соціально-економічних перетворень щодо впровадження в сучасну освітню практику нових педагогічних форм. Звернення до проблеми підготовки вчителів співу у різних регіонах України, зокрема і Чернігівщини, у період соціальних змін початку XX ст. є важливим тому, що фундаментальні дослідження в окресленій історико-педагогічній царині нині відсутні. Цим зумовило актуальність дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості підготовки педагогічних кадрів засобами музичного мистецтва в Чернігівській губернії (початок XX ст.).

В останні роки питання підготовки учительських кадрів на Чернігівщині у зазначений історичний період різною мірою розглянуто у наукових працях А. Адруга, О. Аніщенко, А. Боровика, Б. Грінченка, М. Грушевського, В. Іванова, І. Киричок, О. Коваленка, І. Лисенко, Л. Масол, О. Михайличенка, Г. Самойленка, Т. Сухенко, О. Удода, С. Самойленка, В. Шевченка та ін.

На початку XX ст. до системи підготовки вчителів на Чернігівщині входили: учительські інститути у Глухові та Чернігові, учительські семінарії у Чернігові, Суражі та м. Мрин, Чернігівське жіноче епархіальне училище, 2-класна Старобасанська учительська школа, 12 жіночих гімназій тощо [12]. Велику кількість учителів-регентів готували заклади середньої освіти, підпорядковані відомству Св. Синоду. Зазначимо, що навчальні заклади краю не здійснювали цілеспрямовану підготовку учителів співу, проте у зміст фахової освіти тогочасних вчителів входили заняття церковним співом та музикою, що давало змогу випускникам навчальних закладів працювати вчителями співу.

У Глухівському учительському інституті, одному з перших відкритих вищих педагогічних закладів на теренах Російської імперії, до початку XX ст. було нагромаджено великий досвід музично-естетичної підготовки майбутніх учителів [11]. Особливих успіхів у підготовці майбутніх педагогів Глухівський навчальний заклад досяг за часів керівництва ним О. Белявським. Традиційно вихованці Глухівського вишу влаштовували літературно-музичні вечори, співали в інститутській церкві. Для навчання студентів музики інститут мав у наявності 10 скрипок, фісгармонію та віолончель [8, арк. 5]. До змісту підготовки учителів співу в учительських інститутах у кінці XIX ст. входило: вивчення сольфеджіо, теорії музики; опанування хорового співу; гра на музичному інструменті (переважно – фортепіано та скрипці); навчання сольному співу [18, арк. 6 в.].

Ніжинський історико-філологічний інститут (1875–1921 рр.) вписав яскраву сторінку в розвиток російської і національної педагогічної думки. Від часів заснування Ніжинської

вищої школи велику увагу предметам естетичного циклу щодо підготовки майбутніх учителів надавали її професори П. Заболотський, М. Лілеєв, В. Резанов, О. Музиченко. Музично-виховна робота зі студентством у Ніжинському історико-філологічному інституті відбувалася в кількох напрямках:

1) формування у молоді усвідомленого ставлення до ролі естетичного виховання в житті людини (форми проведення – літературно-музичні бесіди тощо);

2) набуття практичних музично-виконавських навичок у різних формах практичного музикування: оркестрах, хорах, малих вокальних та інструментальних формах тощо;

3) залучення студентства до численних форм концертного життя міста, до просвітницької діяльності серед жителів міста та учнів міських гімназій;

4) участь студентів науково-дослідних студіях (історичних, українознавчих та етнографічних) з дослідження питань музичної культури, традицій, звичаїв Чернігівщини. Етнографічна діяльність студентів полягала в дослідженні ними регіональної народнопісенної творчості, проведення фольклорних розвідок та створенні наукових праць у цій галузі.

У Чернігівському учительському інституті (відкрито у 1916 р.) уперше серед учительських закладів Чернігівщини для вступників було проведено ґрунтовні творчі випробування зі співу [4, од. зб. 3, арк. 68 зв.]. Найбільш дієвим напрямом музичної підготовки студентів інституту було опанування хорового церковного співу, яким активно опікувався законоучитель, отець Г. Дієсперов, за ініціативи якого у церкві св. Миколая було організовано студентський церковний хор, придбано духовні твори О. Страхова «Отче наш» та «Ныне отпускаючи» [4, од. зб. 3, арк. 37, 82 зв.]. У зміст музичної підготовки студентів Чернігівського учительського інституту входили навчання співу й теорія музики, для опанування змісту якої застосовувалися такі практичні методи роботи, як написання музичних диктантів, музично-слуховий аналіз, сольфеджування прикладів. У побудові курсу теорії музики зберігалася спрямованість на подальшу практичну діяльність, застосування отриманих знань у регентській роботі (наприклад вокальні вправи у ключах) [4, од. зб. 2, арк. 37 зв., 57 зв.].

Учительські семінарії були спеціальними закладами з підготовки народних учителів. Уроки співу в учительських семінаріях були однією з форм практичного навчання та професійної підготовки учителів співу. Пробні уроки проводилися вихованцями семінарії по черзі в присутності керівників та інших семінаристів. Обов'язковою формою звітності з проведення практики був аналіз уроків та їх обговорення [13, арк. 243 зв.].

Людмилинська жіноча учительська семінарія в м. Мрин Ніжинського повіту була реорганізована в 1911 р. з «Людмилинської жіночої школи сільського домоводства та садибного господарства» [13, арк. 4]. Задля організації духовно багатого дозвілля семінаристок керівництвом закладу організовувалися поїздки до м. Київ із відвідуванням місцевих храмів: Андріївської і Десятинної церков, Володимирського собору та Києво-Печерської Лаври, де учениці слухали спів кращих духовних хорів. Тричі учениці, отримавши безкоштовний вхід, слухали виступ симфонічного оркестру в залі Російського купецького зібрання. Головною особливістю проведення музично-виховних заходів Людмилинської жіночої учительської семінарії була висока самоорганізація учениць. За відсутності керівника колективу семінаристки грали в самостійно створених оркестрах мандоліністок і балалаєчниць [2, арк. 15].

У музично-освітній діяльності духовних навчальних закладів губернії (духовних училищах, чернігівських жіночому епархіальному училищі та духовній семінарії) відчувалися тісна єдність і наступність із закладами початкової освіти. Як богословські школи, вищезазначені заклади найбільш повно забезпечували учнів теоретичними та практичними знаннями про сутність церковного співу, його систему та історію. Для всіх духовних навчальних закладів церковний спів обов'язково викладався двічі на тиждень [3, арк. 2 зв.]. Проходження практики в різноманітних навчальних і культових закладах Чернігівської епархії надавало змогу випускникам духовних навчальних закладів

Чернігівщини отримувати міцний комплекс богослужбово-співацьких знань, необхідних для викладацької і регентської роботи.

Чернігівське жіноче єпархіальне училище (засновано у 1856 р.) у своїй діяльності керувалося програмою однокомплектної церковнопарафіяльної школи. Для успішної подальшої роботи у приходях і шкільних закладах учениці повинні були також опанувати регентську справу та педагогіку. Практичною базою для вихованок єпархіального училища слугувала відкрита в Чернігові у 1890 р. жіноча школа. Учениці 6-го класу єпархіального училища починали давати пробні уроки у школі, зокрема – із церковного співу. На початку діяльності закладу в кожному класі було по 4 уроки щотижня (24 уроки співу в усіх класах), у майбутньому їх кількість планувалося подвоїти [1, 1916, № 23–24, с. 72–76]. Формами позакласної роботи, які проводилися для вихованок Єпархіального училища м. Чернігів, були літературно-музичні та сімейні музичні вечори, концерти. В організації позашкільної діяльності цього закладу використовувалися такі активно-дієві форми роботи як: участь хору вихованок у релігійно-просвітницьких читаннях, виступи мішаного хору вихованок училища і студентів Чернігівської духовної семінарії; виступи на різдвяних заходах для учнів нижчих навчальних закладів, дитячих притулків і міських шкіл Чернігова [1, 1912, № 3, с. 103]. Означені виховні та просвітницькі заходи залишили помітний слід у культурному житті губернського міста.

Духовна семінарія була реорганізована у 1786 р. із Чернігівського колегіуму. Протягом усього періоду діяльності заклад виконував функцію своєрідного методичного центру музичної освіти і виховання в губернії. На початку XIX ст. у навчальному плані Духовної семінарії, окрім предметів теологічного, філософського, природничого циклів, були предмети естетичного циклу: нотний церковний спів та малювання. Повний курс навчання у семінарії становив 10-12 років. За статутом 1876 р. у навчальний план семінарії було запроваджено курс педагогіки; до складу обов'язкових предметів увійшла також світська музика. Відповідно до Статуту 1884 р., проведення щоденних практичних уроків для учнів 5-6-х класів було обов'язковим. Педагогічна практика семінаристів відбувалася в 1-класній початковій школі, яка функціонувала при семінарії. У семінарії знаходилася чудова бібліотека, яку історик М. Маркевич назвав «сокровищем для библиомана». Кількість одиниць зберігання в ній перевищувало 8 тис.

Важливе місце у структурі професійної підготовки вихованців семінарії посідало навчання регентської справи. У роки навчання регентами та субрегентами працювали П. Тичина та Г. Верьовка. З навчальною метою учні семінарії керували ансамблями та хорами, що були сформовані з учнів молодших класів або однокурсників. Із церковного співу вивчалися не тільки молитви Обиходу, але й усе коло богослужбових піснеспівів. По закінченні курсу семінаристи складали екзамен із церковного співу.

Керували фаховою музичною підготовкою в семінарії найбільш кваліфіковані регенти м. Чернігів – Г. Зосимович (викладав з 1899 до 1912 рр.) та М. Ступницький (з 1912 р.). У контексті загальнонаціонального культурного підйому у другому десятилітті XX ст. за ініціативи М. Ступницького та підтримки керівників інших духовних закладів Чернігова виникла нова форма музично-просвітницької роботи – об'єднані хорові колективи духовних навчальних закладів міста [1, 1913, № 5, с. 85]. Метою діяльності об'єднаних хорових колективів була участь у державних урочистостях (святкування у 1913 р. 300-річчя Дому Романових); церковно-співочих заходах Братства Святого Михаїла князя Чернігівського, зокрема у проведеннях дитячих свят Віфлеємської зірки. Традиційними для виконання учнівськими колективами духовних закладів були світські музичні твори, представлені у різноманітних виконавських формах, як-от: вокальний квартет, струнний квінтет з фортепіано, струнний оркестр, соло на скрипці; оркестрове виконання у супроводі фортепіано тощо [1, 1916, № 5-6, с. 123].

Педагогічні курси церковного співу стали новітньою формою перепідготовки фахівців, що утворилася на межі XIX-XX ст. Метою проведення літніх співацьких курсів було підвищення загальномузичної ерудиції та професійно-методичної майстерності вчителів співу нижчих

закладів духовної освіти Чернігівської губернії [10]. Ініціатором проведення педагогічних курсів був чернігівський губернатор Е. Андріївський. При поданні до Чернігівської єпархіальної ради пропозиції щодо необхідності проведення курсів, губернатор урахував перш за все, надзвичайний розмах церковно-хорової справи в губернії, оскільки в кінці XIX – на початку XX ст. лише з учнів церковнопарафіяльних шкіл у краї було створено близько 300 хорових колективів.

Літні педагогічні курси на Чернігівщині були ретельно організовані: спеціальною єпархіальною комісією було розроблено та затверджено положення про педагогічні курси. Загальна сума на утримання перших чернігівських педагогічних курсів церковного співу становила 4000 крб. Задля більш кваліфікованого керівництва курсами було запрошено відомого на той час у Російській імперії регента, педагога-методиста, автора кількох підручників О. Карасьова. Для курсів підготовки вчителів співу, які проводилися О. Карасьовим також в інших містах Російської держави, регентом було розроблено програми, розраховані на 240 годин. Програми склалися з таких розділів: 1. Вивчення гами. 2. Ноти квадратної системи. 3. Вивчення осьмогласія. 4. Підготовка до організації хору. 5. Методика співу. 6. Організація церковних співочих хорів. 7. Початкова гра на скрипці.

Під час проведення педагогічних курсів церковного співу на Чернігівщині велика увага приділялася формуванню у слухачів як практичних умінь керівництва хором, так і теоретичних знань у цій галузі. Курсистів навчали основ гармонії у зв'язку зі співом хорових творів. Програмою О. Карасьова особливі вимоги було приділено професійності регента: його знанням з методики співу і хорової роботи, умінням добирати відповідний репертуар.

Навчальними посібниками і підручниками, якими користувалися слухачі курсів Чернігівщини, були праці О. Карасьова, три випуски «Главнейших песнопений литургии, молебного пения, панахиды и всенощного бдения» у перекладі для чоловічого хору С. Смоленського, стародавні розспіви, твори Д. Бортнянського, П. Турчанінова та інших авторів петербурзької школи. Після закінчення курсів спеціальною фаховою комісією проводилися екзамени з церковного співу і видавалися кваліфікаційні посвідчення різних рівнів. Для інструментальної підготовки слухачів курсів їх керівництвом було придбано 20 скрипок. Частина засобів навчання співу – літературу, камертони та скрипки – слухачі курсів заздалегідь брали з собою.

Важливий внесок у підготовку кадрів вчителів у губернії було здійснено також земськими педагогічними курсами. На Чернігівщині вони проходили у Чернігівському повіті (1884 р.) та у м. Новозибків (1884 р.); у м. Стародуб (1898 р.). На земських педагогічних курсах, які проводилися в різних повітових містах Чернігівщини, було апробовано нову структуру занять. Спочатку вчителями подавалися теоретичні відомості щодо новітніх удосконалених методик викладання дисциплін, зокрема співів [7, с. 55]. У практичній частині нові методики викладання апробувалися на учнівському хорі, після цього вчителі давали пробні уроки, які докладно аналізувалися. Уперше на земських педагогічних курсах проводився обмін досвідом між присутніми вчителями.

Аналіз проблеми підготовки вчителів співу для навчальних закладів Чернігівської губернії у період кінця XIX – початку XX ст. дозволив визначити, що: основними формами підготовки учителів співу на початку XX ст., як і у попередні роки, залишалися вищі (учительські інститути) та середні навчальні заклади, проте процес формування регіональної системи підготовки вчителів співу на вимогу часу здебільшого був спрямований на його професіоналізацію. Перспективами подальших наукових досліджень з окресленої проблеми можуть стати уточнення змісту позанавчальної роботи з учнівською та студентською засобами музичного мистецтва щодо використання кращих здобутків в сучасній освітній практиці.

Література

1. Вера и жизнь : [двухнедельный журнал Черниговской епархии]. – 1913–1916 гг. 2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (ВДАЧО в м. Ніжині) Ф. 1353, оп. 1. од. зб. 46. – Отчет за 1913 г по учебной части Мринской Людмилинской женской учительской семинарии, 1913 г. – 587 арк. 3. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО у м. Чернігів) Ф. 759, оп. 1, од. зб. 2. – Черниговское одноклассное приходское училище. Классный журнал, 1916–1917 гг. – 62 арк. 4. ДАЧО у м. Чернігів. Ф. 980, оп. 1, 20 од. зб. – Чернігівський учительський інститут, 1916 р. 5. Добровольский П. Летние курсы церковного пения в Чернигове / П. Добровольский // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1897. – № 17. – С. 620. 6. Отчёт о занятии на временных педагогических курсах для народных учителей и учительниц Новозыбковского уезда Черниговской губернии. [сост. Т. Г. Лубенец]. – К. : Тип. Г. Л. Фрунукевича, Никольская улица, 11, 1885. – 64 с. 7. Отчёт Черниговской губернской земской управы за 1898 г. – Чернигов : Тип. губернского земства, 1899. – 319 с. 8. Центральний державний історичний архів України (ЦДА України у м. Київ) Ф.296, Оп. 296, од. зб. 54. С циркулярами и другими распоряжениями Министерства народного просвещения и г. Попечителя Киевского округа, 1889 г. – 68 арк. 9. ЦДА України у м. Київ. Ф.707, Оп. 207, од. зб. 87. – Переписка с Министерством народного просвещения дирекции народных училищ Черниговской губернии и Киевского общества грамотности об организации летних курсов церковного пения, 1887 г. – 48 арк. 10. ЦДА України у м. Київ. Ф.707, Оп. 209, од. зб. 17. – Дело Управления Киевского Учебного округа. Об устройстве учительских съездов и педагогических курсов в Черниговской и Полтавской губерниях, 1885 г. – 42 арк. 11. ЦДА України у м. Київ. Ф.830. Оп.1, од. зб. 1390. – Глуховское 3-классное училище Ф. А. Терещенко. Отчеты, 1887 г. – 128 арк. 12. ЦДА України у м. Київ. Ф. 1191, Оп.3, од. зб. 4. – Статистические сведения о Черниговской губернии, 1879 г. – 87 арк. 13. ЦДА України у м. Київ. Ф. 1439. Оп.1, од. зб. 129. – Сведения об училищах г. Чернигова, 1910 г. – 536 арк.

УДК 378.147

І. М. Мельничук,
доктор педагогічних наук, доцент,
Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського

ОНТОЛОГІЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мельничук І. М. Онтологія інноваційно-технологічних процесів у вищій школі.

У статті розкрито сутність інноваційно-технологічних процесів, які відбуваються у вищій школі на сучасному етапі розвитку освіти. Узагальнено наукові підходи до розуміння категорії «педагогічна технологія». Структуровано три принципово відмінні між собою технологічні схеми організації навчального процесу, які з'являються в науково-педагогічних дослідженнях.

Ключові слова: інновація, педагогічна технологія, інноваційно-технологічні процеси, технологічні схеми організації навчального процесу.

Мельничук И. Н. Онтология инновационно-технологических процессов в высшей школе.

В статье раскрыта сущность инновационно-технологических процессов, которые происходят в высшей школе на современном этапе развития образования. Обобщены научные подходы к пониманию категории «педагогическая технология». Структурированы три принципиально разные технологические схемы организации учебного процесса, которые появляются в научно-педагогических исследованиях.

Ключевые слова: инновация, педагогическая технология, инновационно-технологические процессы, технологические схемы организации учебного процесса.

Melnychuk I. M. Ontology of innovation and technological processes in high school.

The article reveals the essence of innovation and technological processes that take place in high school at the present stage of development of education. Scientific approaches to understanding the category of «educational technology» are generalized. Three fundamentally different technologic systems of the educational process that appear in scientific and educational research nowadays are structured.

Key words: innovation, educational technology, innovation and technological processes, technologic systems of the educational process.